

פארק אריאל שרון הוא מרחב בהתהוות כבר מעל לעשור. הפארק, המשתרע על פני כ-8,000 דונם, מורכב ממתחמים שונים שנקרמים יחד למארג שלם: הר הזבל חירייה, שטחי חקלאות והנחלים איילון, שפירים וכופר.

את הפארק תכנן האדריכל הגרמני פרופ' פיטר לאץ, אשר זכה בתחרות בינלאומית לתכנון. תכנון מפורט של המתחמים השונים מבוצע באמצעות משרדי אדריכלים מהארץ בליווי צמוד ומוקפד של לאץ. קצרה הידיעה מלהכיל את סיפור תכנונו והקמתו של הפארק, ובמאמר זה נתמקד בפעולות התשתית והפיתוח הנופי אשר יצרו ריאה ירוקה בלב הכרך, שחזרו ושיקמו בתי גידול טבעיים ויצרו מקלט למינים בסכנת הכחדה. התכנון כולל פעולות לניהול מי נגר, יצירת פשט הצפה והשהיית מים בתחום הפארק. הללו מהווים פתרונות ניקוז למניעת הצפות ומשמשים מקור מים ליצירת בתי גידול לחים. חלק מהפעולות נגלה מעל לפני השטח וחלקן סמוי מן העין. חיבור הפעולות והמרחבים יחד יוצר שלד של טבע בלב המטרופולין.

"מצע הגידול" שעליו מוקם הפארק הוא מצע מזוהם במקורו. הוא מכיל בתוכו מטמנת זבל ענקית - הר חירייה; אזורים חקלאיים שעובדו לאורך השנים, דושנו ורוססו בחומרים כימיים להדברה ולדישון; תעלות ונחלים מזוהמים מתשטיפי ההר ומניקוז הערים הסמוכות. פיתוח התשתיות להקמת הפארק התחשב בהיסטוריה הסביבתית של האזור ופועל לניקוי המזהמים וליצירת תנאי גידול המדמים בתי גידול טבעיים שהיו במרחב בעבר. כך יוכל לקום במקום פארק פעיל שימש למטרות חינוך, ספורט, נופש ותרבות עבור תושבי גוש דן וכלל תושבי ישראל.

פארק אריאל שרון בין הגלוי והסמוי מן העין

עידן חזן, אמיר לוטן, דפנה הלביץ*

אפשרה תכנון ופיתוח נופי של גן עם מגוון רחב של פעילויות לקהל המבקרים, ובראש ובראשונה לתושבי השכונה. נבנה גשר החוצה את הנחל, משמש למעבר הולכי רגל ורוכבי אופניים, הגשר יוצר גישה ישירה מהשכונה אל תחום הפארק. ניטעו עצים רבים בצורות צימוח ועיצוב שונות: נשתלו מקבצי עצי תות דולבני מעוצבים כ"מטריה", ועצי תות בכות המעוצבים על גבי מבנה מתכת זמני אשר יפורק לאחר כחמש שנים של גידול והכוונה. עם פירוק מבנה המתכת נקבל סוכות הצללה משמעותיות ורחבות היקף, ירוקות (תרתי משמע) ומשתלבות עם הסביבה.

נעשה שימוש נרחב במשחקי טופוגרפיה. גדות הנחל עוצבו בשיפוע מתון עם שטחי התרחבות המאפשרים משטחי פעילות בכל עונות השנה. בחודשי החורף הנחל אינו מהווה עוד מטרד לתושבי השכונה ואפשר ליהנות ממראה זרימת המים. לאורך גדותיו נשתלו צמחי גדות: הרדוף הנחלים ושיח אברהם מצוי צובעים את הנחל בוורוד ובסגול במשך חודשי הקיץ, ומרבדי יבלית מכלוא קוסט קרוס 1 מאפשרים גישה ישירה אל הנחל. ניטעו עצי צפצפת הפרת, פיקוס השקמה, צפצפה מכסיפה, עצי תות נושאי פרי ועצים אחרים. כל אלה התווספו לעצי איקליפטוס המקור גדולי מידות, שהיו במקום, שומרו ושולבו בתכנון החדש ומהווים חלק משמעותי של השלד הירוק והגבוה של הגן. הללו יוצרים פינות מוצלות עם סיום עבודות הפיתוח. תערובת פרחי בר נזרעה על פני מרבדי היבלית. פרחי הבר עולים מדי שנה ויוצרים מופע של אחו טבעי, מושכים אליהם בעלי כנף ובעלי חיים וגם את תושבי השכונה הסמוכה, שנהנים לערוך במקום פיקניקים וחגיגות ימי הולדת.

חוות שלם, מתחם הכניסה ומבנים לשימור (מבט על, צילום אווירי) אלבטרוס 2014

חוות שלם

מתחם הכניסה: חורשה אחת עם שימושים רבים (תכנון: מוריה-סקלי אדריכלות נוף)

מתחם הכניסה ההיסטורי של חוות שלם תוכנן כחורשה גדולה המשתרעת על פני כמאה דונם. במרחב זה ניטעו עצים רחבי מידות ברשת בסיסית של 10x10 מ'. הנטיעה ברשת רב-תכליתית מאפשרת מעבר שבילים, מקומות חניה, אזורים לפיקניק ולמשחקים, מיסעות ועוד. העצים ייצרו בעתיד חופה רציפה בעלת שימושים שונים, בהתאם לצורכי הפעילות המשתנים בפארק.

פני השטח של החורשות נזרעו בפרחי בר, וממשק אחזקה של כיסוח בלבד נותן מענה מידי לייצוב הקרקע ויצירת מופע של אחו ירוק ופורח בחודשי החורף והאביב. החורשות פותחו על גבי גבעות טופוגרפיות שיוצרות עניין ונקודות תצפית על חלקי הפארק ויוצרות בתי גידול למגוון החי והצומח. במדרונות הגבעות נשתלו צמחים מושכי פרפרים וציפורים בקווים אלכסוניים. השימוש במגוון מינים יוצר בית גידול עשיר לפרפרים, לדבורים ולציפורים, ועושר צבעי הפריחה, גווני העלווה, הפירות והטקסטורות יוצר מראה מרהיב הנראה למרחוק.

נחל כופר: מתעלה חקלאית לנחל עירוני (תכנון: מוריה-סקלי אדריכלות נוף)

נחל כופר הוא אחד מיובליו של נחל איילון ומקורו בתחום העיר רמת גן. הנחל עבר בגבולו הצפוני של הפארק, בתעלה הצמודה לשכונת ידידיה, הנחל היה מקור להצפות של השכונה וגרם לנזק רב. הסדרה של הנחל משיקולים הנדסיים ומתן מענה לבעיית ההצפות

ההר, פרגולה במרפסת תצפית (צילום ניב מוסמן)

שיקום הר הזבל חירייה

תכנון: מוריה-סקלי אדריכלות נוף

על מנת לקיים את הצומח על ההר נעשו פעולות תשתית משמעותיות מעל ומתחת לפני השטח. ראש ההר נאטם למניעת חדירה של מי גשמים ונגר עילי, אשר עלול לסכן את יציבות הקרקע. לשם בלימת המזהמים הוקם מערך צינורות לאיסוף גז מתאן הנפלט מן המטמנה, ומערכת לאיסוף תשטיפים ("המיץ של הזבל") כדי למנוע את זליגתם לנחלים ולסביבה. כן נעשו עבודות עפר מאסיביות לצורך תמיכת המדרונות ומניעת קריסתם. נבנתה מערכת ניקוז ייחודית הבנויה מערוצי זרימה

עיליים, מחופים בחצצים ממוחזרים בגדלים שונים. לאורך הערוצים נשתלה צמחייה מגוונת, בעיקר צמחי אגירה תת-קרקעית לאיגום מי גשמים בחודשי החורף לטובת השקית הצמחייה בקיץ. מעל המאגרים התת-קרקעיים ניטעו קבוצות עצים. בתי הגידול של העצים הללו מוזנים מאותם מאגרים. בתהליך שיקום ההר נעשה שימוש חוזר בפסולת בניין כחומר גלם לעיצוב נופי. כדי לגשר על הפרשי הגבהים בתוך ההר הוקמו קירות תמך מתקרות, קורות, ומשטחי בטון בשימוש חוזר. בינות למשטחים נטמנו פקעות ובצלים המייצרים מופעי פריחה חורפיים.

ובעלי חיים אחרים המוצאים מזון ואזורי מסתור. פסולת גזם ועשבייה נערמים בתחום הפארק בצורת גִבְבָה בשולי החלקות, אחת לכמה חודשים מרסקים את החומר ויוצרים ממנו חיפוי ותוספת חומר אורגני לקרקע.

לסיכום, פעילות רחבת היקף רציפה, מוקפדת ושזורת בכל השלבים - תכנון, ביצוע והתפעול השוטף בעזרת צוות יועצים מקצועי ומגוון הכולל אדריכלי נוף, אקולוגים, אגרונום, בוטנאי, צפרים, הידרולוגים ועוד. פיתוח השטח, בחירה נכונה של מגוון הצמחים ואופן פיזורם במרחב יוצרים תשתית של טבע עירוני המזמין את הציבור ליהנות ממרחב של טבע, מחייה ופעילות חווייתית. סביבה לימודית, מהנה ובריאה.

*עידן חזן הוא מנהל תחום גינון בפארק אריאל שרון
*אמיר לוטן הוא אדריכל נוף שותף בסטודיו מא (מוריה-סקלי בשמו החדש), מתכנן מספר מתחמים בפארק
*דפנה הלבין, עלי דפנה-תכנון, ייעוץ ופיקוח נופי, יועצת לפארק בנושא תכנון, ביצוע ואחזקת הגינון והשיקום הנופי.

חוות שלם, מגוון המינים וברקע שורות אלכסוניות של צמחיה מושכת פרפרים במדרונות הגבעות (צילום שלומית זילברמן 2018)

ייעוץ אגרונומי. העצים החדשים זוכים לבתי גידול מיטביים להתפתחות: בורות נטיעה רחבי מידות במילוי תערובת קרקע מקומית ופסולת בנייה גרוסה ביחס של 30/70 לטובת האדמה, קומפוסט ודשן בשחרור איטי. מתבצע תהליך מוקפד של תכנון העצים, בחירתם במשתלות, שתילה, אחזקה וגיזום, הכוונה ותמיכה באמצעות צוות עובדים מקצועי וקבוע - הכול כדי להבטיח התפתחות טובה של העצים בפרק זמן סביר לקבלת התוצאה הרצויה: הצללה נרחבת של אזורי הפעילות.

התפעול השוטף של הפארק מהווה חוליה חשובה ומשמעותית ביצירת בתי גידול טבעיים לחי ולצומח ומקום שהייה מגוון, בריא ונעים לציבור המבקרים. האחזקה מתבצעת על פי מפרטים מיוחדים שנכתבו בהתאם לעקרונות הפיתוח של הפארק. כך למשל העשבייה מתוחזקת ברובה באמצעות כיסוח, שתילה ועידוד נביטה של צמחיית בר שגדלה באזור. גיזום העצים והשיחים נעשה לפי הצורך בשאיפה להמעיט בגיזומים, הגיזום נעשה בעונה המתאימה לשמירה על שפע פריחה, צוף ואבקה, חניטת פירות וזרעים - כולם מהווים מוקד משיכה לדבורים, פרפרים, ציפורים

חוות שלם, גבעות במתחם הכניסה והמגוון הביולוגי צילום באמצעות רחפן אמיר לוטן 2018

במקום מבנים המשמשים כמסתורים לתצפית על ציפורים, כיתות חוץ להתכנסות ולימוד ומבנה טיבוע ציפורים.

בכל השטח נשתלה צמחייה מקומית המאפיינת בתי גידול לחים מהאזור. חומר הריבוי נאסף בקפידה ובמאמץ רב מבתי גידול טבעיים באישור ובפיקוח של רשות הטבע והגנים. השתילה נעשתה באופן כביכול "אקראי" כדי ליצור מראה טבעי המאפיין את חגורות הצומח העוטפות את גוף המים ואת אלה הגדלות בתוך המים, ליצירת תנאים מיטביים שימשכו בעלי כנף ובעלי חיים אחרים. התכנון של שני המתחמים מאפשר לציבור המבקרים לעבור בין האתרים השונים ולחזות בבתי גידול שמשתנים עם עונות השנה. הפרויקט זכה בפרס אות העיצוב 2018 על אדריכלות נוף.

שלד הנוף הגבוה

במסגרת עבודות התכנון, הפיתוח והתפעול של הפארק ניתן דגש רב למשק העצים, מתוך הכרה בחשיבות העצים הקיימים, אלה שניטעו ונטיעות עתידיות והשפעתם על ההיבט הנופי ועל יצירת אקלים נעים לשוהים בפארק.

במקום בוצע סקר עצים מקיף. תכניות הפיתוח שילבו את העצים הקיימים וכללו פרטי פיתוח משמר על פי

מתחם בריכת החורף והמגוון הביולוגי (תכנון: ברוידא-מעוז אדריכלות נוף)

זהו מרכז טבע עירוני המציע לציבור לחוות ולהכיר מקרוב בתי גידול לחים. באזור זה פותחו בריכת חורף ואגם מלאכותי.

בריכת החורף סמוכה לנחל כופר. מערכת איסוף מי הנגר של הפארק מזרימה את המים אל הבריכה, והעודפים זורמים אל הנחל. היקוות המים בבריכת חורף עונתית מאפשרת התפתחות צמחייה ובעלי חיים בסביבה לחה ויבשה על פי עונות השנה. לבית גידול זה חשיבות רבה, משום שבריכות חורף רבות נעלמות כיום מהשטחים הטבעיים ואיתן נעלמות צורות חיים אופייניות בעלות חשיבות אקולוגית גבוהה. בשולי הבריכה יצרנו חלקה של צמחי תועלת, ריח ותבלין, בוסתן עצי פרי ושורות גפנים.

במתחם המגוון הביולוגי יש אגם מלאכותי ובו שלוש בריכות: בריכת נביעה, גוף מים מרכזי

ואזור wetland לטיהור המים. שלוש הבריכות יוצרות בית גידול לחי ולצומח. שביל היקפי הוקם במרחק מה מגוף המים כדי לשמור על חיץ סבון בין ציבור המבקרים לאזור המחיה של בעלי החיים. רצועת החיץ שומרת על מרחב שאיננו מופרע על ידי בני האדם ויוצרת מסתור לטובת בעלי החיים. כמו כן יש